

EINDRAPPORT BELGISCH LEERNETWERK VOOR DUURZAME AANKOOP VAN ICT (2021)

Januari 2022

HET LEERNETWERK WAS EEN INITIATIEF VAN HET FEDERAAL INSTITUUT
VOOR DUURZAME ONTWIKKELING (FIDO/IFDD), MET DE STEUN VAN:

Vlaanderen
verbeelding werkt

Federaal Instituut voor
**Duurzame
Ontwikkeling**

Wallonie
service public
SPW

Interreg
North Sea Region
ProCirc
European Regional Development Fund
EUROPEAN UNION

GREEN DEAL
Achats circulaires

Fair ICT
Flanders

Dit initiatief werd gefaciliteerd door: **catapa**

Inhoud

Inleiding	3
1. Overzicht van de sessies	5
2. Geleerde lessen	17
3. Vier goede voorbeelden uit de sessies	19
4. (Beleids)aanbevelingen	20

Dit rapport werd geschreven door CATAPA vzw in opdracht van FIDO.

Auteurs: Kim Claes & Justine Deleu

Redactie: Kim Claes & Jo Versteven (FIDO)

Inleiding

Dit eindrapport is geschreven voor aankopende organisaties die onderhevig zijn aan de wet inzake overheidsopdrachten en die interesse toonden voor de bevindingen en geleerde lessen uit dit eerste Belgische leernetwerk voor duurzame aankoop van ICT. In dit leernetwerk werd stilgestaan bij duurzame aankoop van ICT-hardware en werd er nagedacht over hoe publieke aankopers meer circulaire, milieuvriendelijke en eerlijke, kortom duurzame ICT, kunnen aankopen. Het is een initiatief van het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (FIDO) in samenwerking met de Vlaamse en Waalse overheid en de projecten ProCirc en Fair ICT Flanders. CATAPA vzw, een organisatie die streeft naar ecologische en sociale rechtvaardigheid en reeds enkele jaren rond de sociale en ecologische impact van ICT werkt, faciliteerde het netwerk.

1) Duurzame aankoop van ICT-hardware

Verschillende internationale universitaire studies en auditrapporten tonen aan dat de productie van smartphones, computers en laptops vandaag een bijzonder grote impact heeft op mens en milieu. De ontginning van metalen en mineralen – nodig voor de productie van die toestellen – gaat vaak gepaard met mensenrechtenschendingen en aanzienlijke negatieve ecologische effecten. Ook de assemblage van de onderdelen van het ICT-materiaal gebeurt veelal in fabrieken waar lange werkuren, confiscatie van identiteitsbewijzen, ongezonde werk- en leefomstandigheden etc. eerder de norm dan een uitzondering blijken te zijn. Daarnaast is de gebruiksduur van de toestellen relatief kort en is het ontwerp niet altijd gericht op herstel en recyclage. Als gevolg hiervan ontstaat er een aanzienlijk mondiaal elektronisch afvalprobleem.

Het leernetwerk richtte zich in 2021 tot publieke aankopers. Ze hebben namelijk de koopkracht en kunnen zo een sleutelrol spelen in het verduurzamen van de ICT-productieketen en inzetten op een circulair gebruik van ICT-apparaten (smartphones, laptops, desktops etc.). Daarbij staan het milieu en het welzijn van de mens centraal. Aan de hand van vier online groepsessies tussen maart en november 2021 wisselden de deelnemers kennis uit, werden goede praktijken en instrumenten besproken en dachten ze samen na over mogelijke stappen naar een verduurzaming van hun huidige ICT-aankoopbeleid. Het uiteindelijke doel kadert binnen het internationale streven naar een duurzame transitie in de ICT-industrie tegen 2030, geformuleerd in het [Sustainable Public Procurement Programme](#) binnen het *UN One Planet Network*. Net zoals bij gelijkaardige initiatieven in verschillende landen (oa. in het kader van het [Circular and Fair ICT Pact \(CFIT\)](#)), wil België ook bekijken hoe aankopers de valkuilen en kansen van het IT-aankoopbeleid kunnen aangrijpen om de ICT-markt op termijn echt duurzaam te maken.

2) Het leernetwerk

De interesse voor het leernetwerk rond duurzame aankoop van ICT bleek groot te zijn en was snel volzet. In het totaal schreven een 100-tal deelnemers uit het Vlaams en Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich in. Tijdens sessie 1 & 2 waren er een zeventigtal deelnemers. Tijdens sessie 3, waarbij er actief in subgroepen gewerkt werd, waren dit er dertig. De laatste sessie telde een 55-tal deelnemers. De deelnemers waren Belgische ICT-aankopers en overheidsexperten die binnen hun organisatie onderhevig zijn aan de wetgeving inzake overheidsopdrachten¹. Voor de aanvang van het leernetwerk werden de deelnemers online uitgebreid bevroegd om de inhoud van de sessies zoveel mogelijk op hun noden en vragen te kunnen afstellen.

Het leernetwerk bestond uit twee sporen. Enerzijds waren er de sessies waarin deelnemers en experts informatie, goede voorbeelden en ervaringen deelden. Anderzijds werd er actief ingezet op een online uitwisselingsplatform waarop, tussen de sessies door, interactie tussen de deelnemers gestimuleerd werd. Op dit Slack-platform² werden interessante publicaties en websites gedeeld, konden mensen in kleine groepen met elkaar in gesprek gaan, konden er vragen gesteld worden, konden gezamenlijke projecten uitgewerkt worden etc. Kortom, Slack was een bibliotheek en uitwisselingsplatform om de samenwerking in groepen op een overzichtelijke en gebruiksvriendelijke manier te bevorderen. Er hebben zich 76 aankopers geregistreerd en deelgenomen aan dit platform.

In de eerste sessie van het leernetwerk werd er naast een bredere kennismaking onder andere stilgestaan bij enkele organisatorische aspecten, de problemen binnen de ICT-toeleveringsketen en het beleidskader en lopende processen inzake duurzame ICT in België en in de EU. De resultaten van de vragenlijst werden ook met de deelnemers besproken. In de tweede sessie werden experts en deelnemers met goede praktijken aan het woord gelaten. Vervolgens kregen de deelnemers de kans om in groep een denkoefening te maken rond overheidsopdrachten en duurzame ICT-aankoop. Tijdens de derde sessie werkten de groepen verder aan hun oefening en stelden ze die voor aan alle deelnemers. Tot slot werden tijdens sessie vier (de terugkeersessie) goede voorbeelden en de resultaten van het leernetwerk gepresenteerd en werd geluisterd naar hoe er in Nederland en Frankrijk gewerkt wordt rond dit thema. Afsluitend werd het Circulair & Fair ICT Pact (CFIT) voorgesteld.

¹ Voor de wet inzake overheidsopdrachten van 17 juni 2016:

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?cn=2016061719&la=N&language=nl&table_name=wet

² Voor toegang tot het Slack-uitwisselingsplatform: https://duurzameaanko-ekm1228.slack.com/join/shared_invite/zt-ywfev946-cr68_1kf2v8U2j9LbrLNBg#/shared-invite/email

1. Overzicht van de sessies

Sessie 1: kennismaking, ICT in de wereld en de ICT-toeleveringsketen

Hieronder vindt u een korte neerslag van de eerste sessie van het leernetwerk, waarin sprekers van verschillende organisaties toelichting gaven over de stand van zaken inzake duurzame aankoop van ICT in België en in de EU en over de problematiek in de ICT-toeleveringsketen. Verder werden de resultaten besproken van de brede bevraging die plaatsvond voor de start van de sessies van het leernetwerk. Deze sessie ging door op 26 maart 2021.

1) Duurzame aankoop van ICT in België en in de EU

De eerste sessie van het leernetwerk ving aan met een presentatie van de organiserende instelling, het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (FIDO). Het FIDO helpt de Belgische federale regering om het beleid inzake duurzame ontwikkeling voor te bereiden, te coördineren en uit te voeren³. Momenteel focust het op de *Sustainable Development Goals* (SDG), maatschappelijk verantwoord ondernemen, ondernemen en mensenrechten, subsidies en duurzame overheidsopdrachten. Dat laatste is interessant binnen dit leernetwerk, aangezien publieke aankopers het doelpubliek zijn. Ze kunnen invloed uitoefenen op de productieketens via overheidsopdrachten door bijvoorbeeld bijkomende voorwaarden en criteria te vermelden om zo de gevolgen voor het milieu te beperken, de arbeidsomstandigheden te verbeteren en de mensenrechten te respecteren. Het blijkt echter niet altijd evident om dit te vertalen naar de praktijk, omdat de aankoop van ICT-hardware op (relatief) kleine schaal gebeurt en gefragmenteerd is. Dit bemoeilijkt een algemene transitie naar een duurzame aankoop van ICT. Toch is het van essentieel belang in te zetten op het verduurzamen van overheidsopdrachten, gezien ze over alle categorieën heen overeenstemmen met gemiddeld 14,3% van het Belgisch BBP en 13,5% van het Europees BBP. De Belgische overheidsuitgaven voor werken, goederen en diensten waren tussen 2014 en 2017 gemiddeld 59,9 miljard euro⁴. Door de krachten van zowel kleine als grote aankopers te bundelen op Belgisch en Europees vlak, kan vooruitgang worden geboekt. Daarom pleit het FIDO voor een collectieve aankoopambitie in het kader van het *Circulair and Fair ICT Pact*, o.a. in 2021 ondertekend door mevrouw Khattabi, federale minister voor Klimaat, Milieu en Duurzame Ontwikkeling. Hierdoor kan enerzijds de transitie naar circulaire en eerlijke ICT-producten tegen 2030 worden versneld en kan anderzijds worden bijgedragen aan de SDG's via samenwerkingen in de aankoop van ICT.

2) Problemen binnen de ICT-toeleveringsketen

In deze presentatie van CATAPA vzw werd stilgestaan bij het verhaal achter ICT-hardware. Achter de innovatieve technologie schuilen toeleveringsketens en productieprocessen die uiterst problematisch zijn om een duurzame samenleving op basis van deze producten mogelijk te maken. Bij de toeleveringsketen van één elektronisch apparaat zijn honderden toeleveranciers betrokken in een web dat de wereld doorkruist. De weg van grondstof tot het eindproduct is een uiterst lange en complexe weg. Allereerst werd er gekeken naar de fase waarin de metalen voor de ICT-apparaten werden

³ Bron: <https://www.duurzameontwikkeling.be/nl/fido>

⁴ Bron: Europese Commissie, Public Procurement Indicators 2017 - <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/38003>

ontgonnen. Ten tweede werd stilgestaan bij de productie- en assemblagefase (van chips tot eindassemblage) van de toestellen in fabrieken. Ten derde werd de gebruiksfase besproken. Finaal kwam de afvalfase (de e-waste problematiek) aan bod. Hoe dieper werd teruggekeken in de ICT-toeleveringsketen, hoe meer risico op schendingen van de mensenrechten.

Bij de eerste stap, mijnbouw en grondstofvoorziening, worden metalen en mineralen ontgonnen om het scherm, de batterij, of de elektronica van een toestel te kunnen produceren. De gemiddelde smartphone bevat tot 60 verschillende elementen, waarvan een groot deel metalen⁵. Die ontginning heeft in de eerste plaats een aanzienlijke ecologische impact: vernietiging van vaak kwetsbare ecosystemen, waterschaarste, hoge energieconsumptie en afvalproductie, verontreiniging van water en grond door zure drainage en het gebruik van kwik en cyanide. Ook de mijnwerkers lijden onder de mijnbouwactiviteiten. Ze werken lange dagen in vaak precare veiligheids- en gezondheidsomstandigheden tegen lage lonen. Aangezien de mijnbouwactiviteiten de omgeving drastisch veranderen en vervuilen, blijven er weinig economische alternatieven over en verliezen lokale gemeenschappen dikwijls hun toegang tot land en water. Mijnbouw ontwricht zo vaak de lokale economie en werkt culturele erosie in de hand⁶.

De nodige mineralen worden grotendeels gewonnen via grootschalige industriële mijnbouw. Maar voor bepaalde metalen zoals kobalt is artisanale mijnbouw een vaak gebruikte mijnbouwtechniek. Bij artisanale mijnbouw zijn de arbeidsomstandigheden vaak problematisch en is er een verhoogd risico op kinderarbeid en lokale gewelddadige conflicten. Hoe dan ook hebben beide vormen van mijnbouw zware gevolgen voor de lokale bevolking en hun leefomgeving.

ICT-apparaten bevatten de vier zogenaamde conflictmineralen: goud, tin, tantaal en wolfrام. Ook kobalt en palladium zijn aanwezig in elektronische apparaten en komen uit landen waar veel geweld heerst. Die metalen zijn belangrijke bronnen van inkomsten voor gewapende groepen (bijvoorbeeld in D.R. Congo) en voeden zo gewelddadige sociaalecologische conflicten. Nu al zijn mijnbouw en metallurgie goed voor 20% van alle gezondheidseffecten door luchtverontreiniging en voor meer dan een kwart van de wereldwijde koolstofemissies⁷.

Na de ontginningsfase worden de metalen verwerkt in componenten. Werknemers worden ook in de productie –en assemblagefabrieken gedwongen om lange uren te werken voor een laag loon. Tijdens de assemblage worden ze blootgesteld aan toxische stoffen. Werkers, vaak migranten, zijn aan hun werkgever gebonden want hun contract hangt dikwijls vast aan hun verblijfsvergunning. Bovendien wordt het verenigen in vakbonden vaak verboden. We stellen vast dat de ecologische en sociale impact bij het produceren van ICT-toestellen op talrijke vlakken kan worden verbeterd.

Verder dient de aandacht te worden gevestigd op de levensduur van ICT-toestellen. Het *European Environmental Bureau* schat de gemiddelde levensduur van smartphones op 21 maanden en van laptops op vier à vijf jaar⁸. Bij heel wat toestellen is er sprake van een snelle technische veroudering. Soms is er ook sprake van ‘geplande veroudering’. De uitval van het toestel na een bepaalde periode

⁵ Bron: Greenpeace (2017), *From smart to senseless: the global impact of ten years of smartphones*, <https://www.greenpeace.org/usa/research/from-smart-to-senseless-the-global-impact-of-ten-years-of-smartphones/>

⁶ Bron: Het verhaal achter uw ICT-toestel (CATAPA vzw) - fairictflanders.be/toolbox/#publicatie-het-verhaal-achter-uw-ict-toestel

⁷ Bron: International Resource Panel (UNEP, 2019)

⁸ Bron: EEB (2019) *Coolproducts don't cost the earth - full report*. Ge raadpleegd via <http://www.eeb.org/coolproducts-report>.

wordt dan ingebouwd of voorzien door de fabrikant. Daarnaast dient de commerciële veroudering echter ook in te worden rekening gebracht, d.i. het niet meer aantrekkelijk zijn van de toestellen ondanks hun perfecte technische werking. De groeiende markt van refurbished toestellen benadrukt dat sommige toestellen technisch soms heel wat langer meekunnen. Ook de constante software-updates dragen soms bij tot de verkorte levensduur van de toestellen. De relatie tussen de hardwarecomponenten en hun besturssystemen evenals de gebruikte software is dus niet onbelangrijk.

De lineaire, *take, make, waste*-economie creëert een enorm afvalprobleem. In 2019 produceerden we een duizelingwekkende 53,6 miljoen ton e-waste, terwijl mondiaal slechts 17,4% correct gerecycleerd wordt⁹. De rest belandt op illegale stortplaatsen van elektronische producten. Deze e-waste problematiek kan echter deels worden tegengegaan met circulaire designs.

Ook de klimaatimpact van ICT is niet te onderschatten. ICT is verantwoordelijk voor 8-10% van het Europese elektriciteitsverbruik¹⁰ en ongeveer 4% van de mondiale CO₂-uitstoot.¹¹

3) Online bevraging

Voor de start van de eerste sessie werd er een uitgebreide bevraging gedaan rond de kennis en noden van de deelnemers. Deze informatie diende als basis om het programma van het leernetwerk verder vorm te geven. 73 deelnemers vulden deze bevraging in. Daaruit blijkt alvast dat de deelnemers een beperkt zicht hadden op de negatieve sociale en milieu-impact van de ICT-toeleveringsketen. Aan circulaire aspecten werd een iets hogere score toegekend. Vandaar werd er tijdens sessie 1 stilgestaan bij de impact van de toeleveringsketen.

Er werd tevens gepolst in hoeverre organisaties bereid zijn om bepaalde stappen zetten. Daaruit blijkt dat het opzetten van een intern duurzaam ICT-beleid (strategie), het integreren van ecolabels in ICT-bestekken, het verwerken van bestekbepalingen inzake levenscycluskost en circulariteit (bv. herstelbaarheid) zaken zijn die organisaties zouden willen uitvoeren. Het toepassen van administratieve sancties wanneer arbeidsclausules of andere niet worden nageleefd, ligt moeilijker.

De respondenten gaven ook duidelijk aan welke inhoud ze aan bod willen zien komen tijdens het leernetwerk. Uit de bevraging bleek er vooral nood te zijn aan het delen van goede voorbeelden rond strategische keuzes en ambities, expertise-inbreng van juristen en specialisten en het delen van voorbeeldbestekken met uitgewerkte criteria en clausules.

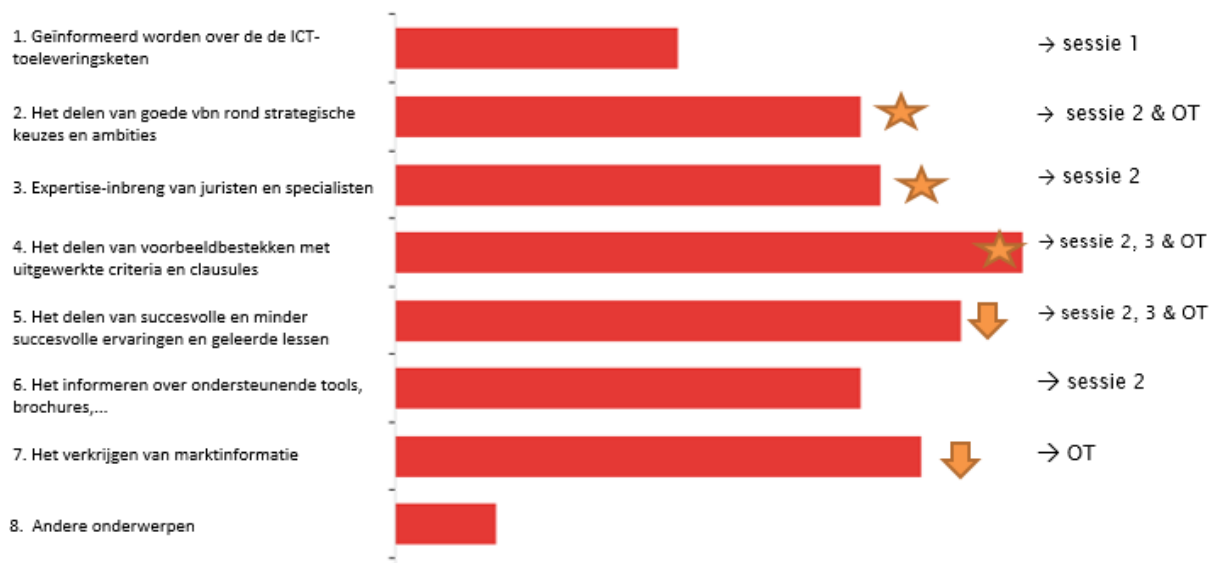
In onderstaande illustratie ziet u de inschattingen van de deelnemers rond bepaalde voorstellen van agendapunten en de respectievelijke sessies waarin dit werd behandeld. De aspecten met ster werden systematischer als topkeuze aangeduid, de antwoorden met de naar beneden wijzende pijl werden

⁹ Bron: World Economic Forum (2019). A New Circular Vision for Electronics, Time for a Global Reboot. Report in support of the United Nations E-waste coalition.

¹⁰ Bron: (n.d), ICT Carbon Footprint. Geraadpleegd via <https://ictfootprint.eu/en/about/ict-carbon-footprint/ict-carbon-footprint> op 2 oktober 2021.

¹¹ Bron: Shift Project (2019). Lean ICT: towards digital sobriety. Report of the working group directed by Ferreboeuf, H., pp.1-90. https://theshiftproject.org/wp-content/uploads/2019/03/Lean-ICT-Report_The-Shift-Project_2019.pdf

zelden als topkeuze aangeduid. Via de online tool (OT), het Slack-uitwisselingsplatform, werd er ook tegemoet gekomen aan de sommige verwachtingen.

De acties die in samenwerking met andere publieke actoren binnen België als meest nuttig werden aangestipt waren: het gezamenlijk inventariseren van relevant materiaal (criteria, richtlijnen, labels etc.), het analyseren van pilootprojecten en het uitwisselen van (voorbeeld)bestekken. Ook het bespreken van gezamenlijke aankoop kreeg een hoge score, ook al bleek dit in de praktijk niet zo evident te zijn. Deze aspecten werden binnen sessie 2, 3, 4 en het online uitwisselingsplatform Slack verder behandeld.

4) Kennismaking

Aan het einde van de eerste sessie stelden de deelnemers zich kort voor, kozen ze een actie/verwezenlijking van hun organisatie rond duurzame ICT en bedachten ze wat hun organisatie zeker wil bereiken inzake duurzame ICT in 2021. Van hieruit werd verder gewerkt in de komende sessies.

Sessie 2: overheidsopdrachten

In de tweede sessie volgden presentaties over duurzame ICT-aankopen in het kader van de wetgeving inzake overheidsopdrachten en over bruikbare tools en criteria voor duurzame ICT. Organisaties als het CIBG, UGent, de gemeente Fleurus, District09, Forem, KU Leuven en FOD BOSA presenteerden hun goede voorbeelden. Tot slot werd uitleg gegeven over het Slack-uitwisselingsplatform en de hypothetische overheidsopdracht voor duurzame ICT. In het laatste deel van de sessie werkten de deelnemers in groepjes aan die fictieve overheidsopdracht. Deze sessie ging door op 29 april 2021.

1) Duurzame ICT-aankopen binnen het kader van de wet inzake overheidsopdrachten

In de tweede sessie gaf Alexander Lemmens, jurist van het Facilitair Bedrijf, uitleg over het wettelijk gebruik van **keurmerken**, *due diligence*, *refurbishment*, *upgradability* en *end-of-use* in overheidsopdrachten. Eerst werd er ingegaan op de mogelijkheden die keurmerken bieden binnen een bestek. Met een kwalitatief keurmerk dat voldoet aan de voorwaarden van art. 54 van de wet inzake overheidsopdrachten¹², ziet de publieke aankoper in één oogopslag of een product voldoet aan bepaalde eisen en of gecontroleerd is door een onafhankelijke instantie. Op die manier kan hij makkelijker een bestek opmaken en een offerte beoordelen en opvolgen. Het vereenvoudigt en uniformiseert dus de administratie door de administratieve lasten en verantwoordelijkheid te verleggen naar de derde instanties. De meest complete, duurzame keurmerken bevatten milieu-, circulaire en/of sociale kenmerken. In de meeste gevallen worden keurmerken vermeld als verificatiemiddel onder de technische vereisten van het bestek.

Daarnaast stond de spreker stil bij **Gepaste Zorgvuldigheid of Due diligence**. Het wordt gedefinieerd als een doorlopend proces dat organisaties helpt risico's op het schenden van arbeids- en mensenrechten in de eigen organisatie en de bijbehorende productieketen in kaart te brengen om die vervolgens te voorkomen, verminderen, herstellen en/of compenseren. De essentiële elementen hierbij zijn ten eerste de fundamentele arbeidsnormen en mensenrechten in het bestek (uitvoeringsvoorwaarden), ten tweede de risicoanalyse, ten derde het plan van aanpak om risico's te mitigeren en tot slot de periodieke rapportering. De opdrachtnemer moet er overigens op toezien dat de voorwaarden uit het bestek worden nageleefd. Eventuele bijkomende elementen zijn een clausule inzake vertrouwelijkheid, auditmodaliteiten en eventuele straffen. *Due diligence* kan worden nagegaan via een vragenlijst of (self-)assessment met kleurencodes of een *quick scan*. Het kan opgevolgd worden via een correctief actieplan of rapportering.

Een IT-dienst van een organisatie kan binnen haar eigen werking onderzoeken of zij zelf verouderde toestellen kan voorzien van nieuwe componenten als batterijen, geheugen en processoren. Op die manier wordt de circulaire lus van een verouderd toestel naar het gebruik van een nieuw toestel zo kort mogelijk gehouden. Als er voldoende technisch personeel voorhanden is, heeft dit vaak ook heel wat budgettaire en administratieve voordelen zoals het vermijden van het in de markt plaatsen van een nieuwe overheidsopdracht.

Als publieke aankoper kun je uit milieuoverwegingen **refurbished toestellen** aankopen. Het is echter belangrijk dat daarmee rekening wordt gehouden in de specificaties en dat de marktbeschikbaarheid op voorhand wordt onderzocht. Bij de aankoop van ICT-hardware kunnen evenals technische specificaties over de software, hardware en waarborg worden opgenomen in de gunningscriteria rond *upgradability*. Eens een toestel niet meer voldoet aan de verwachtingen en binnen een organisatie op het einde van zijn levensduur is, bestaat de mogelijkheid het openbaar te verkopen, te schenken of te ontdoen via overheidsopdracht. *End-of-use*-producten kunnen dus herbestemd worden, wat bijdraagt tot een duurzame ontmanteling ervan, het hergebruik, recyclage of de AEEA-verwerking (*afgedankte elektrische en elektronische apparatuur*).

¹² Zie wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten, art. 54, § 1.; bron in voetnoot 1.

2) Bruikbare tools en criteria voor duurzame ICT-aankopen en -leasing

In deze presentatie van Kim Claes (CATAPA vzw) en Jo Versteven (FIDO) werden de meest relevante tools en criteria voorgesteld. De tools kunnen worden opgesplitst in enerzijds overheidsinstrumenten uitgebracht door onder meer de Europese Commissie (EC), de drie gewesten, de federale overheid etc. en anderzijds niet-overheidsinstrumenten. De Europese Commissie (EC) biedt de GGP-criteria¹³ (*Green Public Procurement*) aan om makkelijker groene vereisten op te nemen in de overheidsopdrachten die het evenwicht bewaren tussen milieuprestaties, prijsoverwegingen, marktbeschikbaarheid en de mate van verificatie. De EC organiseert bovendien regelmatig webinars over deze criteria. Verder verstrekt het FIDO op federaal niveau een *Gids voor duurzame aankopen*¹⁴ als praktische hulp bij milieuvriendelijke aankopen onder sociaal verantwoorde voorwaarden. Die gids kaart diverse thema's aan zoals marktinformatie, gevolgen voor duurzame ontwikkeling, labels, normen, milieumanagementsystemen, tips voor aankopers etc. Op Vlaams niveau stelt Vlaanderen Circulair negen lessen¹⁵ op uit de Green Deal Circulair Aankopen. De focus ligt voornamelijk op de verlenging van de gebruiksduur, omdat de grootste milieu-impact voortkomt uit de productiefase. Daarnaast verstrekt de Vlaamse overheid een overzicht van clausules en normen voor duurzame en innovatieve overheidsopdrachten, oa. een voorbeeld voor een ethische clausule¹⁶. De *Service Public Wallonie* publiceert evenals regelmatig over circulaire economie¹⁷ en hoe je de transitie naar zo'n economie kunt volbrengen. Voor Brussel stelt Leefmilieu Brussels handige documentatie op voor bestekken¹⁸ in het kader van een duurzaam aankoopbeleid, schrijft Actiris over sociale clausules binnen de ICT-sector¹⁹ en informeert het Centrum voor Informatica voor het Brusselse Gewest (CIBG) over LCC, TCO en Green IT²⁰.

Anderzijds bestaan er ook niet-overheidsinstrumenten. Fair ICT Flanders biedt een rijke toolbox²¹ aan om faire ICT en circulair gebruik ervan te promoten. BBL (Bond Beter Leefmilieu) geeft een overzicht van clausules voor een standaardbestek voor circulaire aankoop van ICT-apparatuur²². Het *International Council for Local Environmental Initiatives* (ICLEI) publiceerde in het Procura+-netwerk de resultaten van de pilotprojecten binnen het Europese Make ICT Fair-project²³ en creëerde een *Sustainable Procurement Platform* voor onder meer de productcategorie van ICT-hardware. Tot slot publiceren ook Electronics Watch (EW)²⁴ en TCO Certified²⁵ over verschillende aspecten rond duurzame ICT.

¹³ Voor meer info over de GGP-criteria: https://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm

¹⁴ Voor de gids: <https://www.gidsvoorduurzameaankopen.be/nl>

¹⁵ Voor een overzicht van de lessen: <https://aankopen.vlaanderen-circulair.be/nl/productgroepen/ict>

¹⁶ Voor meer informatie: <https://overheid.vlaanderen.be/overheidsopdrachten-en-raamcontracten/duurzame-en-innovatieve-overheidsopdrachten/ethische-clausule>

¹⁷ Voor de uiteenlopende publicaties: <https://economiecirculaire.wallonie.be/>

¹⁸ Voor een overzicht van de publicaties: <https://leefmilieu.brussels/themas/duurzaam-consumeren/duurzame-overheidsopdrachten/bestek-en-handige-documentatie>

¹⁹ Voor de clausules: <https://www.actiris.brussels/nl/werkgevers/sociale-clausules/>

²⁰ Voor meer over Green IT: <https://cibg.brussels/nl/nieuws/nieuws/green-it>

²¹ Voor toegang tot de toolbox: <https://fairictflanders.be/toolbox/>

²² Voor de clausules: <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/clausules-standaardbestek-voor-de-circulaire-aankoop-van-ict-apparatuur>

²³ Voor meer informatie: <https://procuraplus.org/interest-groups/srpp/>

²⁴ Voor meer informatie: https://electronicswatch.org/contract-conditions-for-belgium_2559427.pdf

²⁵ Voor meer informatie: <https://tcocertified.com/pdf-guides-for-purchasing-organizations/>

3) Presentaties van goede voorbeelden

Het CIBG, UGent, de gemeente Fleurus, District09, Forem, KU Leuven en FOD BOSA gaven elk een presentatie over hun ervaring met (duurzame) ICT binnen hun organisatie. De deelnemers konden ervaringen uitwisselen, vragen stellen en er samen antwoorden op formuleren. Het CIBG lichtte duurzame aankopen toe binnen hun organisatie, UGent verduidelijkte haar duurzaam IT-beleid, District09 gaf uitleg over de betekenis van circulaire ICT is en hoe milieucriteria verwerken in bestekken, KU Leuven informeerde over haar multidimensionale aanpak rond duurzaamheid en de dialoog met ICT-leveranciers en tot slot illustreerde de FOD BOSA de voorbeeldbestekken voor de Federale Opdrachtcentrale. In de bijlage van dit rapport worden de goede voorbeelden van District09, KU Leuven, UGent, en het CIBG schematisch voorgesteld aan de hand van fiches.

David Cieslewicz, technisch bediende van de gemeente Fleurus, vertelde hoe oude computers in de gemeente worden verzameld, hersteld en hergebruikt. De vaste computers die nog goed werken, worden door een gespecialiseerde onderneming opgekocht, terwijl de oudere in een gespecialiseerd centrum worden gerecycleerd. Oude laptops worden geüpdatet en ter beschikking gesteld voor het telewerk. Vervolgens lichtte hij toe hoe de normen voor laptops en vaste computers recent veranderden.

Steve Defosses van Forem focust op de integratie van ecolabels, criteria en clausules in bestekken. Hij besprak het TCO-, EPEAT- en Energy Star-label voor verschillende toestellen. Daarna gaf hij uitleg over milieu-, maatschappelijke en ethische clausules die kunnen worden opgenomen in bestekken. Tot slot verstrekte het Forem ook informatie over welke vereisten het oplegt voor de netwerken en servers.

Xavier Pierard lichtte enkele voorbeeldbestekken via aankoopcentrale toe binnen de federale overheidsdienst Beleid en Ondersteuning (BOSA). Op die manier kunnen verschillende klanten voordeel halen uit eenzelfde raamovereenkomst. Het is echter belangrijk om hierbij aanvaardbare bewijzen te vragen voor de regelmatigheid en conformiteit enerzijds en de nagekomen gunningsvereisten anderzijds.

4) Opdracht voor deelnemers: een hypothetische ideale overheidsopdracht duurzame ICT

Na een uitgebreid theoretisch deel, kregen de deelnemers de kans zelf een hypothetische overheidsopdracht inzake duurzame ICT uit te werken. In groepjes, afhankelijk van de gemeenschappelijke interesses, bespraken ze de informatie uit de presentaties en bedachten ze welke concrete stappen kunnen werken in een publieke aanbesteding inzake duurzame ICT. Elke groep werd bijgestaan door een facilitator die optrad als moderator en aanspreekpunt tijdens de groepsessie.

Nadat de deelnemers aangaven waarrond ze wensten te werken, werden op basis van hun interesses achttien subgroepen gecreëerd die onder andere volgende thema's behandelen: gunningscriteria rond duurzaamheid en labels in bestekken voor laptops, clausules en specificaties die bijdragen tot een langere levensduur van ICT-hardware, de oprichting van een platform voor aankoopcentrales waarvoor (kleine) organisaties zich kunnen inschrijven, de meerwaarde van een mini-competitie voor een raamovereenkomst waarin keurmerken en/of ecolabels worden opgenomen, afweging tussen aankoop van gerecycleerde of gerecupereerde ICT-hardware, de mogelijke (her)bestemming van afgedankt ICT-apparaat, onderzoek naar hoe duurzaamheid kan worden verenigd met boekhoudkundige afschrijvingen etc.

Sessie 3: hypothetische overheidsopdracht afwerken in groepjes en presenteren

Na een terugblik op de tweede sessie, werkten de deelnemers tijdens de derde sessie van 21 oktober 2021 verder aan de hypothetische overheidsopdracht. De achttien groepjes werden in een beperkt aantal thema's geclusterd. Eens de opdracht afgewerkt was, presenteerde de groep die en konden de andere deelnemers ervaringen uitwisselen en vragen stellen. De sessie eindigde met een vooruitblik op de vierde en laatste sessie.

1) Verdere uitwerking opdracht sessie 2 in thematische subgroepen

Het leernetwerk wilde de deelnemers stimuleren om met hun groepje zelfstandig verder te werken aan de hypothetische overheidsopdracht tussen de tweede en derde sessie van respectievelijk 29 april en 21 oktober 2021. In de praktijk bleek echter dat niet alle groepjes erin slaagden om tijd te investeren in de opdracht. Daarom kreeg iedereen tijdens sessie 3 extra tijd om zijn overheidsopdracht verder uit te werken.

2) Presentatie van de resultaten van de subgroepen – Q&A

2.1. Werkgroep ecolabels (NL)

De eerste groep rond **ecolabels** wou eerst de relevante ecolabels inventariseren per productgroep, een werk dat al deels is gebeurd in de publicatie '[Standaarden, certificaten, en monitoringsystemen in de ICT-sector](#)' Uiteindelijk wenste men daarnaast stil te staan bij een verwant thema: het gebruik van evolutieve parameters (KPI's) om aldus bonussen of straffen toe te kennen aan de aanbieders naargelang hun duurzaamheidsinspanningen. De stappen die hiervoor moeten worden genomen volgens de groep zijn de volgende:

Eerst moet er een draagvlak worden gecreëerd in de organisatie en moet de impact van de levenscyclus worden geanalyseerd. Vervolgens moet worden nagegaan wat en hoe er zal worden gemeten en hoe dit op een juridisch correcte manier wordt geformuleerd. Hoe meer inspanningen een leverancier levert en hoe meer kennis de aanbestedend overheid bezit, hoe meer de parameters effect kunnen sorteren (bv. via een straffen- en bonussensysteem).

Daaruit trekt de groep ook lessen. Ze betreurt namelijk dat het Slack-platform de deelnemers niet meer heeft geïnspireerd. Daarnaast lijkt het hen interessant om gezamenlijk verder te werken rond KPI's in een volgend leernetwerk. Voorafgaand is het belangrijk een kort overzicht te hebben van de beschikbaarheid van (de criteria achter de) labels. Ze benadrukken ook het belang om aankopers met leveranciers in dialoog te laten gaan rond duurzaamheid, aangezien verschillende deelnemers aankopen bij dezelfde leveranciers. Tot slot rijst de vraag of de criteria niet te snel na de gunning achterhaald zijn door de snelle evolutie van de ICT-sector.

2.2. Werkgroep ecolabels (FR)

Ook de tweede groep werkte rond **ecolabels**, maar wilde eerder nagaan hoe die kunnen worden geïntegreerd met inachtneming van eerlijke concurrentie. Voorafgaande stappen zijn ten eerste informatie over ecolabels verzamelen, ten tweede opleidingen geven en/of volgen over ecolabels, ten derde modelbestekken ter beschikking stellen, ten vierde een marktonderzoek voeren naar de marktbeschikbaarheid en validiteit van de geïdentificeerde ecolabels om die ten slotte op te nemen in

het bestek. De groep onderstreepte het belang van prospectie om tot gepaste bestekformuleringen te komen die tegelijkertijd de ontvangst van voldoende offertes garanderen.

2.3. Werkgroep 3: De verlenging van de levensduur via aankoop en gebruik en de bevordering van circulariteit

De derde groep wilde in de eerste plaats de nadruk leggen op de levensduurverlenging via aankoop, gebruik, bevordering van circulariteit en recyclage van ICT-toestellen. Uiteindelijk stond de groep voornamelijk stil bij de wijze waarop **een raamovereenkomst kan worden opgemaakt voor het herstel of refurbishen van ICT-toestellen**. Marktverkenning, selectie van kwalitatieve inschrijvers en kwalitatieve beschrijving van gunningscriteria zijn belangrijke aandachtspunten bij de opmaak van de raamovereenkomst. Dit geeft de mogelijkheid om het gebruikte ICT-materiaal opnieuw waarde te geven en stocks, boekhouding en financiën die ermee verband houden, beter te beheren.

De groep onderstreept het belang van het verzamelen van de toestellen. De vraag rijst echter of dit alleen mogelijk is via een overheidsopdracht en hoe concurrentie kan worden gerespecteerd bij dergelijke opdrachten. Verder vragen ze zich af of er bij zo'n raamovereenkomst sprake is van een transfert van economische waarde en hoe de restwaarde van een gebruikt toestel kan worden bepaald. Hoewel de groep zelf nog weinig vertrouwd was met de noties van circulaire economie, namen ze actief deel aan het debat over de opdracht: eens duidelijk werd hoe hergebruik en recuperatie kan kaderen in een overheidsopdracht, werd collectief gezocht naar oplossingen inzake circulariteit. Hierbij kan het echter interessant zijn om een expert te laten deelnemen aan de opdracht.

2.4. Werkgroep 4: Criteria voor de aankoop van laptops

De laatste groep wilde ambitieuze **ecologische en sociale criteria opstellen voor de aankoop van laptops** om zo de negatieve impact ervan te beperken. Daarvoor moet ten eerste worden stilgestaan bij de doelstellingen van de organisatie, ten tweede is een overzicht van de toepasbare criteria en ecolabels noodzakelijk, ten derde moet een dialoog worden gestart met de leveranciers via bijvoorbeeld een marktconsultatie, ten vierde moet dit juridisch correct worden gekaderd om tot slot die ecologische en sociale criteria te kunnen integreren in het bestek. Ze besloten dat er minimumeisen kunnen worden gesteld in het bestek en dat een minicompetitie op prijs of kwaliteit en duurzaamheidscriteria interessant kan zijn. Ze lijkten acht duurzame ICT-thema's: afvalverwerking, transport, beperking van energieverbruik, verpakking, levensduurverlenging, vermindering van de milieu-impact bij de productie, arbeidsomstandigheden en ergonomie. De groep ging daarmee aan de slag buiten de sessies via e-mailing. Er werd ook een vraag gesteld rond leasingcontracten en de risico's die daarbij aan bod komen. Zo geven leasingbedrijven weinig transparantie over wat er met toestellen gebeurt na een eerste gebruiksduur. Daarnaast werd stilgestaan bij het vermijden van greenwashing en of refurbished en nieuwe toestellen in aparte percelen moeten worden behandeld. Tot slot suggereerde de groep boeteclausules als oplossing voor leveranciers die niet voldoen aan de verwachtingen bij de uitvoering van het contract.

Sessie 4: praktijkvoorbeelden van België, Frankrijk en Nederland en resultaten van het leernetwerk

De vierde sessie van 18 november 2021 is tegelijkertijd een terugkijkmoment en de afsluiting van het leernetwerk. Er kwamen twee Belgische praktijkvoorbeelden aan bod over enerzijds de implementatie van het Vlaams ICT-raamcontract en anderzijds de ketenverantwoordelijkheid bij aankoop van ICT bij Vlaamse universiteiten. Het FIDO gaf een overzicht van de resultaten van het Belgische leernetwerk. Daarnaast had de sessie tot doel om in dialoog te gaan over duurzame aankoop van ICT met onze buurlanden. De Nederlandse delegatie deelde ervaringen en voorbeeldbestekken uit de Nederlandse Buyer Group ICT en de Franse delegatie lichtte uitgebreid het Franse wettelijk kader en de gelanceerde initiatieven inzake duurzame ICT toe. Die presentaties werden gevolgd door een debat met alle delegaties en deelnemers.

Alexander Lemmens, jurist bij het Facilitair Bedrijf, legde uit hoe ICT-raamcontracten kunnen worden geïmplementeerd in Vlaanderen. Het raamcontract werd gegund via een mededingingsprocedure met onderhandeling. Het contract is opgedeeld in verschillende percelen, waarbij in het perceel werkplekdiensten wordt ingegaan op de uitrol van digitale werkplekken. Deze raamovereenkomst kadert evenwel binnen de maatschappelijk verantwoorde overheidsopdrachten (MVOO). Zo wordt er aandacht besteed aan keurmerken, energiezuinigheid, beperking van schadelijke stoffen, toestelontwerp met oog op langere levensduur, makkelijker herstel en mogelijkheid tot recyclage, mensenrechten en arbeidsrechten, Electronics Watch en *Due Diligence*. Daarvoor nam het bedrijf een algemene clause op in zijn portfolio en brengt het art. 54 inzake keurmerken van de wet inzake overheidsopdrachten (cfr. voetnoot 1) in rekening. Het Facilitair Bedrijf legde de nadruk op keurmerken, omdat ze zorgen voor uniformisering, de kennisasymmetrie tussen markt en aanbestedende overheid verkleinen, het opstellen van opdrachtdocumenten vereenvoudigt, de opmaak en de beoordeling van de offerte vereenvoudigen, alsook de opvolging van de uitvoering. Vervolgens ging het Facilitair Bedrijf een lidmaatschap aan met de ngo Electronics Watch (EW) om de arbeidsomstandigheden in de keten beter te kunnen monitoren. Binnen de toegevoegde clause van EW wordt het in acht nemen van *Due Diligence* verwacht van de leverancier. Dat brengt verschillende voordelen met zich mee. De minimale bepalingen inzake arbeidsomstandigheden uit het bestek dienen immers te worden nageleefd door de opdrachtnemer, die er op zijn beurt dient op toe te zien dat de toeleveranciers en onderaannemers ze ook naleven. De leveranciers moeten binnen een *Due diligence* kader een risicoanalyse maken en een plan van aanpak opmaken om de risico's te mitigeren. Er wordt periodiek en dus transparant gerapporteerd. Optioneel kunnen clauses inzake vertrouwelijkheid, audits en straffen toegevoegd worden.

Daarna spreek Boris Verbrugge van KU Leuven over de mensenrechten in de ICT-toeleveringsketen en over welke rol publieke aankopers hierin kunnen spelen. Volgens de *OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen*²⁶ (2011) zijn staten verplicht mensen te beschermen wanneer derden, waaronder ook bedrijven, inbreuk doen op de mensenrechten op hun grondgebied of onder hun rechtspraak. Ook moeten staten het respect van de mensenrechten bevorderen, in het bijzonder via aanbestedingen. Deze beginselen komen ook terug in de wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (cfr. voetnoot 1). Ze kunnen worden vertaald naar de praktijk via het gebruik van o.a. keurmerken en sociale clauses in het bestek en verwijzingen in bijvoorbeeld uitsluitingsgronden, kwalitatieve selectie, technische specificaties, gunningscriteria en uitvoeringsvoorwaarden. Tot op

²⁶ Voor meer informatie: <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/een-onderneming-beheren-en/maatschappelijk-verantwoord/maatschappelijk-verantwoord/oeso-richtlijnen-voor>

heden wordt echter vastgesteld dat deze verplichtingen onvoldoende worden nageleefd, de kansen te weinig worden benut en de leveranciers ondermaats worden opgevolgd door vaak een gebrek aan expertise bij de aanbestedende overheid en de bedrijven en door een gebrek aan politieke aansporing. Uit die tekortkomingen worden lessen getrokken voor de toekomst. Ten eerste moeten er concrete strategieën en prioriteiten worden bepaald op gebied van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Die kunnen bijvoorbeeld worden vastgesteld ter bevordering van de mensen- of arbeidsrechten. Ten tweede is een focus op specifieke producten noodzakelijk, zoals smartphones, laptops, desktops. Ten derde moet de dialoog in het aankoopproces worden geïntegreerd. Ten vierde moet vertrokken worden van simpele maar ambitieuze vragen die opvolging tijdens de uitvoering van de opdracht toelaten, zodat een wederzijds leerproces op gang kan worden gebracht. Ten vijfde is een vertrouwelijke omgeving tussen aankoper en leverancier bevorderlijk en tot slot is samenwerking tussen verschillende aankopende organisaties aan te bevelen.

Vervolgens evalueerde Jo Versteven (FIDO) het Belgisch leernetwerk voor duurzame aankoop van ICT. Het doel van het leernetwerk was om publieke aankopers meer duurzame (circulaire, milieuvriendelijke en eerlijke) ICT te laten aankopen door onderling kennis te delen en goede praktijken naar voor te schuiven. In lijn met internationale ambities is het gemeenschappelijke doel gericht op een duurzame transitie in de ICT-industrie tegen 2030. De respondenten gaven vooraf ook duidelijk aan waarover ze wilden bijleren tijdens het leernetwerk. Uit een bevraging vóór het leernetwerk bleek er namelijk vooral nood aan het delen van goede voorbeelden rond strategische keuzes en ambities, expertise-inbreng van juristen en specialisten en het delen van voorbeeldbestekken met uitgewerkte criteria en clausules. Al die aspecten hebben een plaats gekregen tijdens de sessies en via het online uitwisselingsplatform.

De acties die als het meest nuttig ervaren werden om te doen in samenwerking met andere publieke actoren binnen België waren: het gezamenlijk inventariseren van relevant materiaal (criteria, richtlijnen, labels etc.), het gezamenlijk analyseren van pilootprojecten en het uitwisselen van (voorbeeld)bestekken. Ook de gezamenlijke aankoop en uitwerking van aanbevelingen op Belgisch niveau kregen een hoge score. Alle aspecten werden behandeld binnen sessie 2, 3, 4 en het online uitwisselingsplatform Slack, met uitzondering van de twee laatste. Voor de gezamenlijke aankoop leek er nog meer tijd, overleg en intern draagvlak nodig. De geleerde lessen en aanbevelingen worden door de facilitator van het leernetwerk onder sectie twee en vier van dit document opgelijst. Er is zeker nog stof om mee aan de slag te gaan in de toekomst. In 2022 wordt het werk rond duurzame aankoop van ICT verdergezet met een focus op specifieke hardwarecomponenten van smartphones en laptops enerzijds en casussen uit het buitenland anderzijds.

In het tweede deel van sessie 4 presenteerde Klaas Vander Sterren van de Nederlandse Rijkswaterstaat wat de Nederlandse Buyer Group ICT-hardware²⁷ is en waarom deze in 2020 werd opgericht. De groep is voor organisaties die vanuit maatschappelijke verantwoordelijkheid stappen willen zetten naar een duurzamere wereld via eigen (IT-)inkoop. Een Buyer Group bestaat altijd uit een selecte kopgroep, gevolgd door een ruimer peloton. Een nieuwe kopgroep gaat sinds oktober 2021 aan de slag met de ontwikkelde marktvisie en strategie specifiek voor laptops, mobiele telefoons en tablets. Binnen deze Buyer Group bestaat de kopgroep uit 15 publieke organisaties en het peloton uit meer dan 120 personen uit ongeveer 90 verschillende publieke en private organisaties. Ze wil enerzijds concrete handvaten bieden voor inkopers om duurzaamheid goed mee te nemen in aanbestedingen en anderzijds de vraag van inkopers naar de markt te harmoniseren. Concreet wordt met de marktvisie

²⁷ Voor meer details: <https://www.pianoo.nl/nl/themas/maatschappelijk-verantwoord-inkopen/buyer-groups/buyer-group-ict-hardware>

en strategie ingezet op een circulair, klimaatneutraal, eerlijk en transparant beleid. Daarom lanceert de kopgroep projecten die aan de visie en strategie raken, wisselt het kennis uit, organiseert het webinars en bijeenkomsten, en maakt het de link met *Circular & Fair ICT Pact*, terwijl het peloton vooral kennis deelt en inspiratie opdoet. Samenvattend zet vooral de kopgroep een overgang naar een duurzame ICT-sector op verschillende vlakken in gang; er wordt dus een bottom-up aanpak gehanteerd.

Vervolgens gaf Johan Rodenhuis een presentatie over een bestek voor werkplek hardware (WpHW), zoals schermen, laptops, Android-toestellen en accessoires, Apple-toestellen en diensten in het algemeen. Voor die werkplek hardware worden eisen opgesteld op het vlak van 1) energie en klimaat, 2) materialen, grondstoffen & circulaire economie, 3) milieu en leefomgeving, 4) welzijn en gezondheid, 5) sociale aspecten, 6) arbeidsaspecten in de keten en 7) maatschappelijke kosten en baten. De prijs-kwaliteitverhouding is 50% voor zowel de prijs als de kwaliteit.

Daaropvolgend presenteerden Malika Kessous en Julie Boulet van de *Direction des achats de l'Etat* welk beleidskader geldt in Frankrijk en hoe het wettelijk kader fungeert als impuls om de aankoop van ICT te verduurzamen. De *Direction des achats de l'Etat* werd in 2016 opgericht en draagt milieu- en maatschappelijk bewustzijn hoog in het vaandel. In Frankrijk zijn tal van wetten inzake duurzaamheid ingevoerd, zoals wetten tegen verspilling, voor energietransitie, voor ecologisch verantwoorde overheidsdiensten, voor waakzaamheid bij de moederbedrijven wat betreft de arbeidsomstandigheden etc. De wet tegen verspilling²⁸ bijvoorbeeld is van kracht sinds maart 2021 en stipuleert dat minimum 20% van de toestellen moet worden hergebruikt of gerecycleerd. Een ander concreet uitgewerkt concept in Frankrijk is de *indice de réparabilité* (herstelbaarheidsindex) die op basis van criteria meet hoe herstelbaar een toestel is. Kortom werkt Frankrijk aan een heel sterk wettelijk kader om zo alle instellingen onderhevig aan die wetgeving mee te trekken in een duurzamer ICT-verhaal.

Na de presentaties werd een debat georganiseerd met de Franse en Nederlandse delegatie en de deelnemers van het leernetwerk. Daaruit bleek dat de aanpakken van onze buurlanden inspirerend zijn om de Belgische aanpak en het Belgische beleid te verbeteren. Enerzijds werkt Nederland voor een verduurzaming van de ICT-sector met een bottom-up aanpak, terwijl Frankrijk eerder focust op een sterk wettelijk kader om een duurzame beweging in gang te zetten. Beide strategieën hebben voor- en nadelen die uitvoerig werden besproken in dat debat. Complementariteit van beide kaders lijkt een ideale situatie te zijn.

Tot slot gaan de Nederlandse delegatie en het FIDO ook dieper in op het *Circular & Fair ICT Pact*²⁹, waarin coördinerende deelnemers zoals Buyer Groups, Europese en wereldwijde leernetwerken samenwerken met inkopers. In het pact ligt de focus op leren en sensibiliseren over inkoop- en contractmanagement, *end-of-use* van toestellen en de bedrijfsvoering. Het verstrekt voorbeelden, criteria en guidance, probeert kennis te delen en uit te wisselen en maakt een internationale markt dialoog mogelijk. Als deelnemer van het pact wordt men verwacht om over te gaan naar circulaire en eerlijke aankopen en actief deel te nemen aan de Buyer Group. De deelnemers worden alvast uitgenodigd om zich aan de sluiten. Meer info op <https://circularandfairictpact.com/>.

²⁸ Voor meer informatie, zie loi n° 2020-105 relative à la lutte contre le gaspillage et à l'économie circulaire: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041553759/>

²⁹ Voor meer informatie over het pact: <https://circularandfairictpact.com/>

2. Geleerde lessen

1) Er is duidelijk veel **interesse voor faire en duurzame aankoop van ICT-hardware**. Dat blijkt uit een 100-tal betrokken aankopers en beleidsmakers die snel de beschikbare plaatsen voor het leernetwerk hadden ingenomen. Het maakt deel uit van een bredere tendens waarbij de negatieve ecologische en sociale impact van ICT en duurzaam aankopen meer aandacht krijgen. Op beleidsniveau lopen er in Europa heel wat initiatieven rond het verminderen van de negatieve ecologische en sociale impact van de ICT-toeleveringsketen. Slechts enkele voorbeelden zijn de verplichte EU-wetgeving voor *Due Diligence*-richtlijnen inzake import van conflictmineralen, het Europese Actieplan Circulaire Economie, met inbegrip van het *Sustainable Products Initiative* en het *Circular electronics initiative*, the Right to Repair of vernieuwing van de GPP-criteria. Talrijke politieke beleidskaders, zowel op Belgisch, Europees als wereldwijd niveau, zetten ook verschillende beleidsmatige processen in gang rond het verduurzamen van de ICT-aankoop, zoals het Circulair & Fair ICT Pact.

2) Er werden heel wat rapporten, richtlijnen en tools uitgewerkt om aankopers te ondersteunen in het verduurzamen van hun ICT-aankopen. De *gids voor duurzame aankopen*³⁰ en de *toolbox van Fair ICT Flanders*³¹ zijn voorbeelden op Belgisch niveau en de geüpdatete *Green Public Procurement*³² op EU-niveau. Ondanks deze publicaties, komt tijdens het leernetwerk aan de oppervlakte dat er een **kloof is tussen de theorie en de praktijk**. Voor veel organisaties blijkt het niet evident om die handvaten te integreren in hun beleid en ze toe te passen in de praktijk. Dat komt veelal door een gebrek aan tijd, expertise en draagvlak binnen de verschillende lagen van een organisatie. Daarnaast staat de kostprijs over het algemeen nog steeds meer centraal dan het aspect duurzaamheid bij aankopen. Het is aangewezen om kosten voor de hele levensduur (*life cycle costing* van aankoop tot onderhoud, herstel en recyclage) te vergelijken in plaats van enkel rekening te houden met de aankoopprijs. Dit leernetwerk betrachtte een duidelijk overzicht te geven van de stand van zaken en tools inzake duurzame ICT-aankoop en deelnemers ook actief te ondersteunen in het zetten van concrete stappen. Het leernetwerk is gedeeltelijk geslaagd in dit opzet. De meeste deelnemers gaven aan dat ze verder willen reflecteren en ervaringen uitwisselen. Ook de vraag naar ondersteuning en up-to-date informatie bleef terugkomen bij de deelnemers. De **nood aan een 'expertisecentrum'** waar men zich toe kan richten, lijkt groot.

3) Aankoopbeleid is maatwerk. Er is **geen eenduidig antwoord op alle (duurzame) IT-behoeften** binnen een organisatie. Elke aanpak, elk criterium of label heeft zijn sterktes en beperkingen. Er is geen enkel certificaat of geen enkele clausule die alle aspecten dekt. De bruikbaarheid van bv. labels en certificaten is bovendien erg productafhankelijk. De marktbeschikbaarheid van toestellen die deze labels dragen, moet goed in het oog worden gehouden. Onderlinge uitwisseling van ervaringen in dit soms complexe werk is vandaar zeer relevant.

3) Er wordt nog veel ad-hoc gewerkt waarbij wordt gezocht naar specifieke criteria in een concreet bestek. Vaak **ontbreekt een plan van aanpak of een structurele inbedding van een maatschappelijk verantwoord aankoopbeleid** binnen het bredere beleidskader van de organisatie. Het intern draagvlak is dikwijls nog te gering. Mede daardoor komt er heel veel druk op aankoopdiensten wanneer duurzaamheidsaspecten moet geïncorporeerd worden in bestekken.

³⁰ Voor toegang tot de gids: <https://www.gidsvoorduurzameaankopen.be/nl>

³¹ Voor een overzicht van hun werk: <https://fairictflanders.be/>

³² Voor toegang tot de Green Public Procurement-initiatieven: https://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm

4) De ICT-sector is een internationaal georiënteerde sector die gedomineerd wordt door een beperkt aantal bedrijven. Daarnaast toont het leernetwerk dat heel wat vragen van aankopers terug te brengen zijn tot een beperkt aantal thema's. Ze botsen vaak ook op gelijkaardige obstakels. Bijgevolg is het een grote meerwaarde om de **krachten te bundelen** en samen kennis uit te bouwen en stappen te ondernemen. Dit kan op lokaal, regionaal, nationaal en zelfs op Europees vlak. Vele aankopers van al deze verschillende niveaus zijn met dezelfde materie bezig. Dat maakt het voor kleinere organisaties bovendien mogelijk om gewicht in de schaal te leggen bij beslissingen en eisen aan de leveranciers. In het aangaan van de dialoog met leveranciers rond mensenrechten lijkt verdere samenwerking tussen aankopende organisaties cruciaal. Op die manier kunnen ze beter een eenduidig signaal geven aan de markt.

5) Het onderlinge **verschil in expertise** tussen de deelnemende aankopers is groot. Sommige organisaties hebben reeds een uitgewerkt en multidimensionaal beleid rond duurzame ICT, terwijl andere de eerste stappen zetten. De uitwisseling van informatie, goede voorbeelden en geleerde lessen was verrijkend, maar de noden van deze groepen zijn soms verschillend. In een toekomstig traject zou de groep meer kunnen gedifferentieerd worden in een groep die meer op een laagdrempelige manier informatie willen delen en een kopgroep die concreet werkt aan nieuwe ambitieuze bestekken en beleid.

6) Door de COVID-19-maatregelen was het onmogelijk om evenementen ter plaatse te laten doorgaan. **Het hele netwerk ging online door.** Enerzijds maakte dit het mogelijk dat heel wat mensen uit verschillende delen van België vlot konden deelnemen, anderzijds limiteerde dit de interactiemogelijkheden.

3. Vier goede voorbeelden uit de sessies

Aan de hand van de presentaties tijdens sessie 2 werden fiches opgemaakt van KU Leuven, het CIBG, District09 en UGent. Daarin wordt vermeld hoe de organisatie werkt rond duurzame ICT, welke aanpak ze daarbij hanteert, welke resultaten ze behaalt, welke impact het had en tot slot wat ze uit het project heeft geleerd. In de bijlage vindt u de fiches van de vier goede voorbeelden.

4. (Beleids)aanbevelingen

- Samenwerking en het bundelen van koopkracht is cruciaal. Daarom pleiten we voor een **ambitieuze vertaling van het genomen engagement binnen het Circulair en Fair ICT Pact, inclusief de verderzetting van het leernetwerk in België de komende jaren**. Enkel via het mobiliseren van dit potentieel en het bundelen van de aankoopkracht van publieke instellingen kan het gemeenschappelijke doel gericht op een duurzame transitie in de ICT-industrie tegen 2030 behaald worden. Bij de uitbouw van het leernetwerk is het aangewezen om te diversifiëren. Daarbij wordt er best gefocust op een breder laagdrempelig netwerk waarin het delen van informatie, kennis en ervaringen centraal kan staan. Maar daarnaast dient ook een koplopergroep uitgebouwd te worden die actief pionierswerk uitvoert en bv. aan de slag gaat met het ontwikkelen van een marktvisie en strategie. Deze kopgroep kan op die manier **ambitieuze criteria rond maatschappelijke verantwoordelijkheid hanteren en de markt verder uitdagen**. Daarvoor kijken we naar het goede voorbeeld uit Nederland (zie sessie 4), waar men binnen hun ‘Buyer Group ICT’ ook met een ‘kopgroep’ en ‘peloton’ werkt.
- De verdere uitbouw van een beleidsmatig en wetgevend kader rond **duurzame aankopen (van ICT)** in België (en de gewesten) is aangewezen. Dit moet organisaties stimuleren om hier werk van te maken en het enorme potentieel te activeren. Er zijn nog heel wat opportuniteiten om met ambitieuzere aankoopdoelstellingen rond ICT bij te dragen aan klimaat en andere duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG’s). Onderzoek door de OESO toont voor verschillende landen aan dat meer dan de helft van de broeikasgasemissies materiaal gerelateerd zijn. ICT is daar een belangrijk onderdeel van. Daarbij kunnen we ons laten inspireren door Frankrijk (zie ook sessie 4) dat de laatste jaren onder andere de ‘anti-verspillingswet’, de reparatieindex en de wet rond bestraffing van geplande veroudering invoerde en andere richtlijnen die duidelijke ambities vertaalt in een richtinggevend beleidskader.
- Verder is er nood aan **meer bindende reguleringen** voor publieke instellingen. De vrijblijvende aanpak rond duurzaamheid (en duurzaam aankopen meer specifiek) toont zijn limieten. Ondanks de vele informatie, toolboxen en gidsen blijft de stap van theorie naar praktijk nog groot. Een verplichtende aanpak van duurzaamheid kan ons een versnelling hoger laten schakelen. De evolutie van vrijblijvende naar bindende kaders is ook te merken op EU-niveau, waar bijvoorbeeld het verplichten van bindende GPP-criteria ter discussie staat.
- Naast verplichting is een kwaliteitsvolle, **constante ondersteuning** van belang. Aankopers integreren vaak geen duurzaamheidscriteria of sociale clausules omdat de tijd of expertise ontbreekt. Vandaar dat standvastige expertisecentra moeten uitgebouwd worden waarbij publieke aankopers ten rade kunnen gaan. Vorming is daarbij cruciaal. De uitbouw kan zowel centraal, regionaal of via netwerken georganiseerd worden.